

Kurmaca Dünyadan Kadınlık Deneyimleri

ARŞ. GÖR. GİZEM ECE GÖNÜL*

Modernleşme, özgürleşme, özneleşme süreçlerini kadın kimliği üzerinden sorgulayan *Kadınlık Daima Bir Muamma*, Ayşegül Utku Günaydın'ın lisansüstü çalışmalarının ve derin okumalarının ürünü. Kitap, yalnızca bir çalışmanın gözden geçirilmiş hâli değil; araştırmacının *Tanzimat Romanında Kamusal Alan ve Serbest Zaman Etkinlikleri* başlıklı yüksek lisans ile *Cumhuriyet Öncesi Kadın Yazarların Romanlarında Toplumsal Cinsiyet ve Kimlik Sorunsalı: 1877-1923* başlıklı doktora tezlerinin âdeta birleşimi. Metis Yayınları Bilge Karasu Edebiyat İncelemelerinin güncel kitaplarından olan eser, Kasım 2017'de okuyucuyla buluşmuştur. Şubat 2018'de de ikinci basımı yapılmıştır.

Üç bölümle beraber ön söz, giriş, sonuç, roman özetleri, kaynakça ve dizin başlıklarından oluşan araştırmanın örnekle mi otuz romana dayansa da eserde, incelenen devirlerin öne çıkan diğer romanlarından, süreli yayınlardan, Osmanlı kadın hareketine kadar hem tarihî hem de sosyolojik geniş bilgiler sunuluyor. İncelenen romanların ortak noktalarına göre bölümler, alt başlıklar oluşturuluyor. Eserin oluşum zemininden bahsedilen ön sözde kitabın isminin Halide Edib'in 1909 yılında yayımlanan *Heyûlâ* romanından mühlhem olduğu bilgisi veriliyor. Bahsi geçen romanda erkek karakterin "kadınlık daima bir muamma" sözleri, kitabın üst başlığına alındığı gibi bu araştırmanın içeriğine dair güçlü bir işaretçi. Bu söylem altında Osmanlı kadın yazarların romanlarında modernleşme incelenirken erkeklerin gözünden kadınlığın gizemli bir unsur olmasının nedenleri de ortaya konmaya çalışılıyor. Kadın yazarlar ve eserleriyle beraber erkeklik de araştırmanın odak noktalarından biri. Her iki cinsiyetin çözümlenmesine yer veren Günaydın'ın kadın ve erkeklik çalışmalarını birbirinden ayırmadığını söylemek mümkün. Araştırmacı her ne kadar kadın kimliğinin analizi peşinde olsa da erkek zihniyetini de sorgulayıp cinsiyet gibi müşkül bir meseleyi diyalektik kasnakta işler. Giriş başlığı altında kimi kronolojik bilgilerle beraber Osmanlı modernleşmesini konu alan kadın çalışmalarına dair kısa bir bibliyografyaya yer verilir. 1876'da Meşrutiyet'in ilanından Cumhuriyet'in kuruluşuna uzanan dönemde modernleşme ölçütlerinden birinin kadın ve cinsiyet ilişkileri olduğu vurgulanır, özellikle kadın kimliğinin Osmanlı'nın dönüşümü, modernleşme çemberinde simgeleştirildiğinin altı çizilir. Kimlik sorgulamalarının izlerinin süreli yayınlardan daha kuvvetli biçimde

* Muğla S. K. Üniversitesi Edebiyat Fak. TDE Bölümü, gizemecegonul@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8329-6510
Gönderim tarihi: 20.11.2018 Kabul tarihi: 29.11.2018

kadınların kaleme aldığı romanlarında görülebildiği bildirilerek roman türünün seçilmesinin nedeni açıklanır ve inceleme nesnesi otuz roman listelenir. Zafer Hanım'ın *Aşk-ı Vatan* (1877)'ından başlayarak Fatma Aliye Hanım'ın 1892-1910 arası beş romanı; Selma Rıza Feraceli'nin *Uhuvoet* (1892)'i; Emine Semiye Hanım'ın 1895-1920 arasında kaleme aldığı yedi romanı; Fatma Fahrünnisa Hanım'ın *Dilharâb* (1896-97)'ı; Güzide Sabri Aygün'ün 1889-1922 arası dört romanı; Halide Edib 1909-1918 arası yedi romanı; Nezihe Muhiddin *Şebab-ı Tebah* (1911)'ı; Müfide Ferit Tek *Aydemir* (1918)'i; Suat Derviş *Kara Kitap* (1920)'ü Halide Nusret Zorlutuna *Sisli Geceler* (1922)'i araştırmacının evrenini oluşturur. Adı geçen eserlerin ortak paydası geleneğin ürettiği kodlarla yetinmeyen, bu sebepten çatışma yaşayan, öğrenen, değişen “yeni kadın”ın hem özel hem kamusal alanda var olabilme çabası ve bu yeni kadından etkilenen Osmanlı erkekleridir. Günaydın, bu bölümde kadın çalışmalarının aksaklıkları üzerinde durarak araştırmada esas kıldığı yöntemi bir nevi tanıtır. Kadın edebiyatının yalnızca Doğu-Batı, salt feminizm merceğinden tek yönlü işlendiğini tespit eden araştırmacı, edebî çözümlerinin azlığını, dönemsel arka planla beraber çalışmaların karşılaştırmalı olarak ele alınmadığını ve yazarlar tarafından irdelenen sorunların mahiyetinin arka planda kaldığını belirtir. Bundan hareketle, Günaydın'ın bütüncül bir bakışı nirengi noktası kabul ettiği söylenebilir. Bu amaçtan ileri geliyor olmalı ki “Osmanlı Kadınlarının Özneleşme Mücadeleleri” başlıklı ilk bölümde Tanzimat sonrası siyasal, sosyal ve kültürel gelişmelerle birlikte bunların kadın hareketine yansımaları üzerinde durulur.

metis eleştirisi

Ayşegül Utku Günaydın Kadınlık Daima Bir Muamma

Osmanlı Kadın Yazarların Romanlarında
Modernleşme

Araştırmacı, her bölümün girişinde okuru ön hazırlığa tabi tutarak içeriğe dair bir özet sunar. Nefesini bu özetlere göre alan okur, ilk bölümde Tanzimat, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerinin çok yönlü panoramasıyla karşılaşır. Siyasi süreçlerden sosyal alana genişleyen bir yelpaze zemine yerleştirilirken Osmanlı'daki yapısal dönüşümün kadınları nasıl etkilediği sorunsallaştırılır. Eğitim ve çalışma konularıyla gündeme gelen kadın, Osmanlı'nın ilerleme düşüncesinin başat unsuru ilan edilir. Kadına yönelik çeşitli haklardan, reformlardan bahsedilen bu bölüm, kadının eğitim ve basın hayatındaki faaliyetlerine de odaklanır. 1869-1908 arası kadın dergilerinde kadınların “kamusal alanda var olmasını engelleyen baskı mekanizmalarıyla bunu meşrulaştırmaya yardımcı olan âdet ve gelenekler”i işledikleri, mücadele hâlinde olduklarından bahsedilir. Bu bağlamda “kadınlık”, “kadınlık mefkûresi” gibi kavramlar ortaya konur; anılan dönem dâhilinde

kadınların edebiyatına, kadın kimliği üzerinde toplumsal cinsiyetin rolüne, Osmanlı-Türk romanında kadın imgesinin dönüşümüne örnekler üzerinden bakılır. Bu karşılaştırmaya *Felâhî Bey ile Rakım Efendi* (1875), *İntibah* (1876), *Sergüzeşt* (1888) gibi ilk örnekler de dâhil edilir. Böylece Günaydın, çalışmasının evrenini genişletip okura kadın ve erkek zihninin yarattığı karakterleri karşılaştırmalı görebilme imkânı sağlar. Kadın edebiyatı ve bu edebiyat dâhilinde tartışılan konular, kadınların sorunları sadece Osmanlı çerçevesinde değil Fransa ve İngiltere'den de emsallerin sunulduğu bir düzleme taşınır. Yazar kadınların kanon dışında kalmaları nedenleriyle beraber irdelenir. Benzer sorunlar eş örneklerle tek çatı altında toplanır ve coğrafi sınırları aşan, evrensel bir kadın tarihi yazılır. Feminist kuram, Deleuze ve Guattari merkezinden minör ve majör edebiyata bakış bu kısmın önemli bileşenlerindedir. Bölümde varılan sonuçlardan biri; I. Meşrutiyet döneminde temel haklarla sınırlı bir çerçevede ilerleme düşüncesinin yürütüldüğü, II. Meşrutiyet döneminde bu hakların genişletildiği ancak kadınlığın ilerlemesi açısından çeşitli engellerle karşılaşılan bir dönem olduğu ve kadınların gelişmesi için eril zihniyetin değişmesi gerektiği fikridir. Bir diğer sonuç; ilk romanlarda görülen etkilenmeye açık, alafrağa erkek imgesinin de entelektüel, ideal görünümlü erkeklerin de eleştirilmesidir çünkü erkek karakterler, yeni kadın kimliği karşısında kendilerini tam olarak konumlandıramamışlardır.

Ayşegül Utku Günaydın'ın, kadınlar üzerindeki baskı mekanizmalarını ifşa etme niyetinde olduğunu söylemiştik. İkinci bölümde bu bahis anneler, babalar, üvey anneler, kayınvalideler, kadın-erkek ilişkileri ve eril zihniyet üzerinden, romanlardan alınan örneklerle işlenir. Bu bölümün temel savı, ev içinden dışarıya kadar kadının yalnızlaşmasıdır. Aldığı eğitimle yenileşen ve yavaş yavaş geleneksel toplumdaki uzaklaşan, yalnızlaşan kadın aile bireylerinin davranışları nedeniyle de aynı süreci yaşar. İncelenen romanlarda anne yaşıyorsa bu durumun zaman zaman kadının bireyleşmesinin önüne geçtiği; öksüz büyüyen kadınların hayatla, annesizlikle, üvey anneyle, ihtiyatsız babayla mücadeleleri; evli kadınların kayınvalidelerinin onlar üzerinde nasıl bir tahakküm alanı kurmak istedikleri anlatılarak aile içindeki baskı öğeleri sunulur. Bu prototipler eğitimsizliği, gelenekçiliği, batıl inanç savunuculuğuyla kadının özgürleşmesi ve modernleşmesi önündeki engeller olarak romanda yer alır. II. Meşrutiyet sonrası değişen sosyal ve siyasi hayat, kurmaca dünyadaki erkek karakterleri de dönüştürür. Kadın yazarların romanlarında “züppe erkek tipi”, kendisini ülkesine ve sosyal meselelere adanmış “maksat adamı”na evrilir. Ne var ki bu romanlarda gelenekle bağı koparmadan Batılılaşabilmiş erkek karakterler, yeni kadın karşısında yine başarısız olacaklardır. Zayıf noktalarıyla ön plana çıkan erkeklerin yeni kadınla eş olabilecek düzeyde olgunlaşmadıklarının altı çizilir. “Kadın Erkek İlişkilerinin Tipolojisi” başlığı altında incelenen bu olgu, eril zihniyetin haritasını çıkarmayı da hedefler. Böylece çalışma, çapraz bir düzlemde ilerler; kadın ve erkeklerin

bakış açıları karşılıklı biçimde verilir. Benzer şekilde “Gizemliliğin Morfolojisi, Skopofili ve Fetiş Nesnesi Olarak Kadın” başlığı altında da araştırma nesnesi romanlarda ortak bir özellik olarak kadınların neden hastalıklı, solgun çizildiği; benzer psikolojik tasvirlerle anıldığı araştırılır. Bu durumun bir boyutunun erkekler tarafından kadınlara yüklenen bir nitelik olduğunu ileri süren araştırmacı, kadınların kendileri tarafından bu algının bilinçli olarak yaratılmadığını söyler. Toplumun ilerisinde bulunan kadın, yalnızlığı pekiştirilecek şekilde hem bu solgun görüntüsüyle hem de “bilmece”, “muamma” olarak tanımlanır. Kadın karakterlerin romanların çoğunda hem özne hem nesne olduğunu tespit eden Günaydın, bu durumu Freud’un *skopofili* kavramıyla ilişkilendirir. Kavramın kendi içinde eril bakışı temsil etmesi ve romanlarda kadının gözlemlenen kişi olmasıyla ilgili örnekler verilir. Bunun kadın yazarların romanlarında bir strateji olduğunu söyleyen araştırmacı, kadın üzerindeki baskı mekanizmalarını anlatma amacıyla gizemlileştirmeye başvurduklarını nihai sonuç olarak sunar. Yine aynı bölümün devamında kadın ve erkek karakter analizleri devam eder. Erkeklerin histerik, kadınların melankolik olduğu çıkarımı yapılarak Susan Sontag, Julia Kristeva, Serol Teber’in çalışmalarıyla ruhsal durum incelenir. Psikoloji çözümlemesine mekânı da dâhil eden araştırmacı, evin kadın için baskıyı temsil ettiğini, kameriyenin ev ve kamusal hayat arasında bir eşik görevi gördüğünü, pencerenin tedirgin psikolojiyi yansıttığını örneklerle açıklar.

“Modernleşme Sürecinde Kadın Kimliği” başlıklı üçüncü ve son bölüm, kadın karakterlerin ortak bir değer sistemine bağlı oldukları iddiasıyla açılır. Bir yüzünü Batı’ya dönen, geleneklerinden kopmayan, kendi başına birey olan; rasyonellik, olgunluk ve fedakârlık gibi özellikler taşıyan, erkeklerin rol model aldığı bir kadın imajı karşımıza çıkar. “Kolektif kadın değeri” tespit edildikten sonra başka bir ortak noktaya, serbest zaman etkinliklerine gelinir. Sanatla ilgilenen, çalışan kadının bu eylemlerinin “kadın direncinin bir göstergesi” olduğu sonucuna varılır. Bu bağlamda araştırmacının önemli tespitlerinden biri, serbest zaman etkinliklerinin “kadınca bir savunma refleksi” olduğudur. Kitap okumak, piyano çalmak, resim yapmak, dikiş nakış gibi etkinliklerin hem kadının sorunlarla başa çıkabilmesini sağlayan bir direniş biçimi hem de onun bireyleşmesini, farklılaşmasını sağlayan araçlar olduğu söylenir. Modernleşme göstergesi olarak da vurgulanan bu uğraşların erkek karakterlerde neden görülmediği ise araştırmacı tarafından ortaya konan bir başka sorudur. Ev içinin kadın karakterler için baskı mekanizması olduğunu bir önceki bölümde tespit eden Günaydın, evden kaçış ve iç döküş aracı olarak bu etkinliklerin önemini vurgular. Devrin genel kabullerinden biri, kadının romanlardan, edebî metinlerden etkilendiğidir. Günaydın, bu algının tersine çevrildiğini *Udî, Refet ve Enîn, Gayya Kuyusu, Dilharâb* gibi romanlar örneğinde gösterir. Dahası, romanlarda işaret edilen örnekler araştırmacıya “asıl olarak kadından kaynaklı bir endişe değil, etkilenerak yozlaşan eril

düşünce eleştirilmiştir” yorumunu yaptırır. Gerek kurmaca dünyada gerek yazar kimliğiyle var oldukları gerçek dünyada kadın ve erkek zihinlerinin paslaşmasıyla örülü eserin bu bölümünde kadın ve erkek yazarların hayat kadınlarının yaşayışlarını ele alma biçimleri karşılaştırılır ve “kadın direnci”nin bir yansıması olarak kadın yazarların romanlarında söylemin de çözümün de farklılaştığı ortaya konur.

Değişimin, ilerlemenin, modernleşmenin tarihî, coğrafi, siyasi, sosyal koşullara göre değişen pek çok bileşeni ve yönü var. Bu bağlamdaki gelişmelerden etkilenen önemli cephelerden birinin kimlik olduğu söylenebilir. İmparatorluktan Cumhuriyet’e uzanan dönemde yüzleşilen farklı koşullar, her bir devir için yeni kimlik arayışlarını doğurur. Tanzimat dönemiyle beraber gündeme gelen toplumsal tabanın eğitilmesi, cinsiyet ilişkileri ve özellikle kadınlık kimliğine yapılan vurgu devrin süreli yayınlarına, edebî metinlerine de sirayet eder ve kadınlık, modernleşmenin önemli ölçütlerinden biri olarak uzun yıllar işlenir. Kurmaca boyutta bunun en iyi yansımalarından birinin romanlar olduğunu düşünen Ayşegül Utku Günaydın, I. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e kadar yazarları kadın, otuz romanı araştırmasının evreni olarak belirler. Reformlarla beraber kadın hareketini, kadınların edebiyatını, kadın imgesini tarihsel süreç içinde inceledikten sonra ortak eğilimler ışığında çalışmanın düğümlerini atar. Bu aşamada izlediği karşılaştırmalı yol, araştırmaya katmerli bir yapı kazandırmıştır. O, sadece temel aldığı romanları değil; kadın ve erkek karakterleri, yazarları, kurmacada işleyen dişil ve eril zihniyetleri, tarihî süreçleri, seçilen romanların yanında ana akım edebiyat içinde konumlanan dönemin diğer romanlarını karşılaştırır. Bu nedenle, çalışma pek çok soruyu barındırır: cevaplanmış ya da cevabı aranan. Öte yandan araştırmacı, özellikle ikinci ve üçüncü bölümde genel tespitlerin ilerisine geçerek ele aldığı konulara tersten bir bakış geliştirmeyi âdeta ilke edinmiştir. Tarih-edebiyat-sosyoloji-psikoloji paslaşmasındaki eserin kadın çalışmalarına olduğu kadar erkeklik çalışmalarına da yeni bir soluk getireceği beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Günaydın, Ayşegül Utku (2018). *Kadınlık Daima Bir Muamma*. İstanbul: Metis Yayınları.